

सन् २०२१ को मानव अधिकार स्थितिबारे विभिन्न क्षेत्रको धारणा

राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग

मानव अधिकारको क्षेत्रमा कार्यरत संस्था अनौपचारिक क्षेत्र सेवा केन्द्र (इन्सेक) बाट प्रत्येक वर्ष “नेपाल मानव अधिकार वर्ष पुस्तक” सार्वजनिक हुँदै आएको छ। सदाभूँ यस वर्ष पनि मुलुकको मानव अधिकारसँग सम्बन्धित विविध विषयलाई समेटेटी प्रकाशित हुन गइरहेको मानव अधिकार वर्ष पुस्तकको पूर्ण सफलताको कामना गर्दछौं। पुस्तकभित्रका सामग्रीहरू सरकार, मानव अधिकारको क्षेत्रमा कार्यरत राष्ट्रिय/अन्तर्राष्ट्रिय सङ्घसंस्थाहरू, अध्ययन/अनुसन्धानकर्ता एवम् सरकारवालाहरूको लागि कुनै न कुनै रूपमा उपयोगी हुनेछन् भन्ने आयोगले विश्वास लिएको छ।

राज्यलाई मानव अधिकारको संरक्षक तथा अविभाक्क मानिन्छ। नेपाल संयुक्त राष्ट्रसङ्घको सदस्य, लोकतान्त्रिक शासन-प्रणालीको अवलम्बन, मानव अधिकारसँग सम्बन्धित विभिन्न अन्तर्राष्ट्रिय महासन्धिको नेपाल पक्षराष्ट्रको साथै मानव अधिकार अधिकार परिषद्को सदस्य पनि हो। यस अर्थमा मानव अधिकारको सम्मान, संरक्षण, संवर्धन र परिपूर्ति गर्ने आधारभूत दायित्व राज्यमाथि निहित हुन्छ। राज्यले निर्वाह गर्नुपर्ने दायित्वलाई मानव अधिकारसम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय दस्तावेज र राष्ट्रिय कानूनहरूमा पनि उल्लेख गरिएको हुन्छ। कानून, नीति, नियम, राज्यबाट सम्पादित कार्यहरू आदि मानव अधिकार मैत्री छन्-छैनन्? सरकार आफ्नो प्रतिबद्धताबाट चुकेनचुकेको सम्बन्धमा आश्यकताअनुसार साभेदारी र खबरदारी आवश्यक मानिन्छ। मानव अधिकारसम्बन्धी राष्ट्रिय संस्थाको हैसियतमा राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगलाई यो जिम्मेवारी दिइएको छ। मानव अधिकारको संरक्षण, संवर्धन र यसको सुनिश्चित कार्यान्वयको लागि राष्ट्रिय संस्थाको रूपमा स्थापित स्वतन्त्र र स्वायत्त संवैधानिक निकायको रूपमा आयोग क्रियाशील रहिआएको छ।

आयोगबाट विशेषतः उजुरी ग्रहण, मानव अधिकार अवस्था अनुगमन र उजुरीमाथि अनुसन्धान र अनुसन्धान गरिएका उजुरीहरूमाथि निर्णय/सिफारिस हुँदै आएका छन्। यसको साथै तालिम, गोष्ठी, अन्तरक्रिया, छलफलजस्ता संवर्धनसम्बन्धी कार्यक्रमले निरन्तरता पाएका छन्। मानव अधिकारमैत्री कानून निर्माण, पुनरावलोकन वा संशोधनको लागि कार्यहरू भइरहेका छन्। विविध विषयगत प्रतिवेदन, पुस्तिका र जर्नल प्रकाशन गर्नुको साथै प्रेस-नोट र प्रेस-विज्ञप्तिमार्फत मानव अधिकारका विविध विषयमा चासो र चिन्ता व्यक्त गरिएको छ। यसको साथै सञ्चार माध्यममार्फत आयोगको धारणा सार्वजनिक गर्ने, मानव अधिकारसम्बन्धी सार्वजनिक सरोकारका सन्देशमूलक सामग्रीहरू प्रकाशन र प्रसारणजस्ता कार्यले निरन्तरता पाएका छन्।

यस आवमा आयोगमा मानव अधिकार उल्लङ्घन भएको भनी जम्मा १ सय ८६ उजुरीहरू दर्ता भएका छन्। आयोगमा दर्ता भएका र दर्ता गरिएका पुराना र नयाँ गरी २ सय ६१ उजुरीमाथि अनुसन्धान सम्पन्न भएको छ। मानव अधिकारको अवस्था एवम् विविध विषयमा २ सय १२ अनुगमन सम्पन्न भएका छन्। अनुसन्धान गरिएका उजुरीमाथि जम्मा १ सय ८८ निर्णय भएका छन्। आयोगबाट “सबैको लागि घर-घरमा मानव अधिकार: शान्ति र विकासको आधार” भन्ने आह्वानलाई साकार पार्न मानव अधिकार प्रवर्धन कार्यलाई विशेष प्राथमिकतामा राखी कार्य भएका छन्। यस वर्ष संवर्धनसम्बन्धी जम्मा १३८ कार्यक्रम भएकोमा २४ प्रकाशन, ४८ प्रेस विज्ञप्ति र २० ओटा प्रेस नोट जारी गरिएको छ।

उल्लिखित उपलब्धि हासिल भए पनि आयोग अहिले पनि चुनौतीको बीचमा छ। विश्वव्यापी रूपमा फैलिएको कोभिडबाट आयोग पनि बाहिर रहन सकेको छैन। यसको प्रत्यक्ष प्रभाव आयोगको कामकारबाहीमा पर्न गएको छ। आयोगका सिफारिसहरू पूर्ण रूपमा कार्यान्वयन हुन सकेका छैनन्। यी चुनौतीलाई सम्बोधन गर्न आयोगले सरकार एवम् सरोकारवालाहरूलाई

घच्चच्याइरहेको छ। यी उपलब्धि र चुनौतीकाबीच आयोग सविधान, ऐन र रणनीतिक योजनामा केन्द्रित भई विगतबाट अनुभव सिक्दै आफ्ना कामकारबाहीहरूलाई समयानुकूल अगाडि बढाइरहेको अवस्था छ।

समग्रमा हेर्दा नागरिक तथा राजनीतिक अधिकार, आर्थिक, सामाजिक तथा सांस्कृतिक अधिकार लगायत समग्र मानव अधिकारको कार्यान्वयन अवस्था सन्तोषजक देखिएको छैन। समाजमा जातीय भेदभावको विद्यमानता, स्वास्थ्य सेवामा सबैको पहुँच नहुनुबाट संविधान प्रदत्त हक प्रचलनमा अझै सहज वातावरण बन्न नसकेको आभास हुन्छ। वैदेशिक रोजगारमा गएकाहरूमाथि भएको श्रम शोषण, बढ्दो घरेलु हिंसा आदि कारण जनजीवनमा असहज अवस्थामा छ। सीमान्तकृत समुदाय, आदिवासी जनजाति, अपाङ्गता भएका व्यक्ति, दलित, महिला, अल्पसङ्ख्यक, जेष्ठ नागरिक, अधिकारको संरक्षणमा राज्यले विशेष ध्यान दिन सकेको छैन। फलतः ती वर्ग एवम् समुदायका अधिकारहरू व्यवहारतः सुरक्षित हुन सकेका छैनन्। शान्ति-प्रक्रिया (सङ्क्रमणकालीन न्याय) लाई निष्कर्षमा पुऱ्याउने सरकारी प्रतिबद्धताले अहिले पनि मूर्तरूप लिन सकेको छैन। लामो समय व्यतित हुँदा पनि पीडितले न्याय पाउन सकेका छैनन्। मौलिक हकसँग सम्बन्धित कानूनको निर्माण गरिए पनि नियमावली बन्नुपर्ने लगायत व्यवहारिक कारण पनि कार्यान्वयन पक्ष त्यति सहज र सन्तोषजनक छैन। संविधान प्रदत्त सरकारहरूबीचको साझा अधिकारबीच कानूनहरू निर्माण हुन सकेको छैन। यी र यस्ता मुद्दा अहिले पनि चुनौतीको रूपमा रहेका छन्, जसलाई सम्बोधन गर्नु आवश्यक छ।

अन्त्यमा, इन्सेकद्वारा प्रकाशित यस नेपाल मानव अधिकार वर्ष पुस्तकको नियमित प्रकाशनले नेपालको मानव अधिकारको अवस्था, मानव अधिकार उपभोगमा बाधा व्यवधान पुग्ने विभिन्न घटनाहरू, राज्यका निकायहरूबाट निर्वाह गरिएको भूमिकाको प्रभावकारिता एवं मानव अधिकारको अवस्था सुधार गर्न राज्यका निकायहरूले खेल्नुपर्ने भूमिका र जवाफदेहिता सम्बन्धमा यस क्षेत्रमा कार्यरत सबै सङ्घ सस्था तथा व्यक्तिहरूलाई समेत जानकारी गराउन सहयोग पुग्ने अपेक्षा समेत गरेका छौं।

मुरारीप्रसाद खरेल

का.मु. सचिव, राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग

प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय

मानव अधिकार सचेतनाको अभिवृद्धि, पैरवी र खबरदारी गर्ने संस्थाको रूपमा क्रियाशील अनौपचारिक क्षेत्र सेवा केन्द्र (इन्सेक) को मानव अधिकारको क्षेत्रमा लामो योगदान रहँदै आएको छ। सन् १९९२ देखि नेपाल मानव अधिकार वर्ष पुस्तक प्रकाशन गरिरहेको यस संस्थाले यस वर्ष पनि नेपाल मानव अधिकार वर्ष पुस्तक, २०२२ प्रकाशन गर्न लागेकोमा मन्त्रालय खुशी व्यक्त गर्दछ। हरेक वर्ष प्रकाशन हुने यस पुस्तकमा नेपालमा मानव अधिकारको अवस्थाको चित्रण गरिने हुँदा यो पुस्तक मानव अधिकारको संरक्षण, संवर्द्धन गर्ने निकायका लागि उपयोगी हुनेछ भन्ने कुरामा विश्वस्त छौं।

आर्थिक समानता, सामाजिक न्यायको सुनिश्चितता, शिक्षा, स्वास्थ्य रोजगारीको हकको प्रत्याभूति सबै मानव अधिकारसँग जोडिएका विषय हुन्। मानव अधिकारका यिनै विषयहरूलाई व्यवहारमा प्रत्याभूत गर्न नेपालको संविधानले प्रायः सबै अधिकारलाई मौलिक हकको रूपमा प्रत्याभूत गरेको छ। साथै नेपाल सरकारका नीति तथा कार्यक्रमहरू सबै मानव अधिकारको संरक्षण र संवर्द्धनलाई केन्द्रविन्दुमा राखेर तयार तथा कार्यान्वयन गरिएका छन्। त्यसैगरी, संयुक्त राष्ट्रसङ्घको सदस्य राष्ट्रको हैसियतले मानव अधिकारको सन्दर्भमा सम्पादन गर्नुपर्ने दायित्वहरूलाई समेत नेपालले पूरा गर्दै आएको छ।

हरेक ४ र २ वर्षमा हुने विश्वव्यापी आवधिक पुनरावलोकन अन्तर्गत नेपालको तेस्रो चक्रको विश्वव्यापी आवधिक पुनरावलोकन गत जनवरी २०२१ मा सम्पन्न भइसकेको छ। उक्त आवधिक पुनरावलोकनबाट प्राप्त सिफारिसहरूलाई कार्यान्वयन गर्ने सन्दर्भमा विश्वव्यापी आवधिक पुनरावलोकन (तेस्रो चक्र) मार्फत प्राप्त सिफारिस कार्यान्वयन कार्ययोजना (२०७६-२०८२) को मस्यौदा तयार भइसकेको छ। उक्त मस्यौदामा सम्बन्धित सरोकारवाला मन्त्रालय, निकाय र नागरिक समाजसँग छलफल र अन्तरक्रिया गरी अन्तिम रूप प्रदान गर्ने कार्यका लागि तयारी भइरहेको छ। विश्वव्यापी आवधिक पुनरावलोकन (तेस्रो चक्र) को प्रतिवेदन तयारीको क्रममा नागरिक समाजसँग भएको छलफलमा इन्सेकबाट प्राप्त भएको सहयोग र सहकार्य कार्ययोजना (२०७६-२०८२) को मस्यौदामा

हुने नागरिक समाजसितको छलफलका लागि समेत प्राप्त हुने आशा गरेको छ । यसका साथै मानव अधिकारसम्बन्धी पाँचौँ राष्ट्रिय कार्ययोजनाको प्रभावकारी कार्यान्वयनको लागि सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तहमा प्रचार प्रसार तथा कार्यान्वयनमा पैरवी एवम् नागरिक समाजको तर्फबाट अनुगमन सम्बन्धी कार्यमा समेत इन्सेकसँग निरन्तर सहकार्य हुने मन्त्रालयले अपेक्षा गरेको छ ।

अन्त्यमा, मानवीय मूल्य मान्यता र मानव अधिकारको संरक्षणप्रतिको दायित्व राज्य लगायत सबैको हुने स्मरण गराउँदै मानव अधिकारको क्षेत्रमा इन्सेकले पुऱ्याएको योगदानका लागि धन्यवाद दिन चाहन्छौँ । इन्सेकले विगतमा प्रकाशन गरेका मानव अधिकार वर्ष पुस्तकले मानव अधिकारको स्थितिको विश्लेषणमा गरेको योगदानको स्मरण गर्दै यस वर्ष प्रकाशन हुन लागेको यस 'नेपाल मानव अधिकार वर्ष पुस्तक, २०२२' मानव अधिकारको क्षेत्रमा प्रत्यक्ष अप्रत्यक्ष रूपमा जोडिएका सबैका लागि महत्पूर्ण श्रोतको रूपमा रहोस् र यसले मानव अधिकारको सम्मान, संरक्षण र संवर्द्धनका लागि अवलम्बन गर्नुपर्ने सुधारका क्षेत्र, सामना गर्नुपर्ने चुनौती र सिकाइको अवसरका साथै मानव अधिकारको संरक्षण गर्न थप प्रेरणा प्रदान गरोस् भन्ने शुभकामना दिन चाहन्छौँ ।

श्रद्धा रिजाल

उपसचिव
मानव अधिकार तथा अन्तर्राष्ट्रिय सन्धि
सम्भौता महाशाखा

परराष्ट्र मन्त्रालय

अनौपचारिक क्षेत्र सेवा केन्द्र (इन्सेक) ले नेपाल मानव अधिकार वर्ष पुस्तक २०२२ को रूपमा मानव अधिकार वर्ष पुस्तक प्रकाशन गर्ने आफ्नो परम्परामा थप एडटा अध्याय थपेकोमा परराष्ट्र मन्त्रालय खुशी व्यक्त गर्दछ । यस प्रयासको सफलताको कामना मन्त्रालयले गर्दछ ।

सन् २०२१ मा, नेपालले राष्ट्रिय र अन्तर्राष्ट्रिय दुवै स्तरमा मानव अधिकार, लोकतन्त्र, विधिको शासनको संरक्षण र प्रवर्धनमा वकालत गरेको छ ।

नेपालले अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा महिलाविरुद्धको हिंसादेखि चरम गरिबी, विचार र अभिव्यक्ति स्वतन्त्रताको अधिकार संरक्षण र न्यायपालिकाको स्वतन्त्रता जस्ता व्यापक विषयहरूलाई समेट्ने मानव

अधिकारको अवस्थाबारे विभिन्न अन्तरक्रियात्मक संवादहरूमा बहुमूल्य योगदान पुऱ्याएको छ ।

२४ औँ अन्तर्राष्ट्रिय मानव अधिकारसम्बन्धी महासन्धि र प्रतिबद्धताहरूको साथसाथै नौ प्रमुख अन्तर्राष्ट्रिय मानव अधिकार संयन्त्रहरूसहित पक्ष राष्ट्रकोरूपमा रहेको नेपाल आ नो क्षेत्रीय र राष्ट्रिय प्रतिबद्धताका साथै अन्तर्राष्ट्रिय, क्षेत्रीय र राष्ट्रिय मानवअधिकार दायित्वहरूप्रति दृढताका साथ प्रतिबद्ध रहेको छ ।

आफ्नो राष्ट्रिय, क्षेत्रीय र अन्तर्राष्ट्रिय सहभागितामा, नेपालले भौतिक, वस्तुगत वा दुवै माध्यमबाट राजनीतिक, सांस्कृतिक र सामाजिक अधिकारको उपभोगका लागि स्वतन्त्र र निष्पक्ष लोकतान्त्रिक प्रणालीको लागि स्पष्ट रूपमा वकालत गरेको छ ।

आफू सदस्य भएका सबै अन्तर्राष्ट्रिय सन्धि निकायहरूलाई नेपालले विधिवत रूपमा प्रतिवेदनका दायित्वहरू पूरा गर्दै आएको छ । जसमा सबै प्रश्नावलीहरूको जवाफ दिने, समयमै प्रतिवेदनहरू पठाउने र स्वेच्छिक रूपमा पनि माग गर्दा प्रतिक्रिया र रायहरू उपलब्ध गराउँदै आएको छ ।

नेपालले मानव अधिकार परिषद्मा आवधिक प्रतिवेदन पेश गर्दै आएको छ । सक्रिय सदस्यका रूपमा मानव अधिकार परिषद् र सिडमा नेपालको योगदान उल्लेखनीय थियो ।

राष्ट्रिय स्तरमा नेपालले बालबालिका, महिला, सीमान्तकृत जनता लगायत सबै जनताको अधिकारको रक्षाका लागि प्रयास गरेको छ । त्यसैगरी, समानुपातिक कार्यसम्पादन, योग्यता र स्वतन्त्रतासहितको संवैधानिक निकायको रूपमा स्थापना भएको राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगले नेपालमा मानव अधिकारका मुद्दाहरूको संरक्षकको रूपमा काम गरिरहेको छ ।

नेपालले लैङ्गिक समानता र महिला सशक्तिकरणमा पनि उल्लेखनीय प्रगति गरेको छ । संघीय र प्रदेश सभामा ३३ प्रतिशत र स्थानीय तहमा ४० प्रतिशत महिलाको अनिवार्य सहभागिता हुनुपर्ने कानुनी व्यवस्था छ ।

नेपालको संविधानमा प्रत्याभूत गरिएका आधारभूत अधिकारदेखि मानव अधिकार सचेतना, कारागार सुधार र राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय निकायबाट गरिएका सिफारिसहरूको कार्यान्वयनसम्मका विविध विषयहरू समेटिएको मानव अधिकारसम्बन्धी पाँचौँ राष्ट्रिय कार्ययोजना हाल कार्यान्वयनमा छ ।

नेपालले सन् २०२५ सम्ममा सबै प्रकारका

बालश्रम अन्त्य गर्ने प्रतिबद्धता जनाएको छ। विकासको मूलधारबाट बाहिर भएकाहरूको प्रतिनिधित्वको अधिकार कानूनद्वारा सुनिश्चित गरिएको छ। अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको अधिकारको रक्षा गर्ने योजना र नीतिहरू पनि रहेका छन्। नेपालको भूमिकालाई सराहना गर्नुको साथै अन्तर्राष्ट्रिय समुदायले २०१७-२०१९ सम्म कोलम्बो प्रक्रियाको अध्यक्ष र अवुधावी संवादको सदस्यको रूपमा स्वीकार गरेको छ।

सन् २०२६ देखि लागु हुने गरी पाँच वर्षको तयारी अवधिसहित नेपाल अति कम विकसित देश (एलडिसी) श्रेणीबाट उत्तीर्ण हुन प्रयासरत रहेको छ।

नेपालको विकासको पथमा स्नातक तहको सिफारिसलाई एउटा महत्त्वपूर्ण कोसेढुङ्गाको रूपमा लिएका छौं। यस स्नातक तहले दिगो विकास लक्ष्यहरू र अन्य साभ्ना अन्तर्राष्ट्रिय आकांक्षाहरू प्राप्त गर्न थप गति दिनेछ भन्ने हामी आशावादी रहेका छौं।

संयुक्त राष्ट्र सुरक्षा परिषद्ले द्वन्द्वको रोकथाम र समाधान, शान्ति वार्ता, शान्ति स्थापना, मानवीय प्रतिक्रियामा महिलाहरूको भूमिका महत्त्वपूर्ण रहेको भनी पुनः पुष्टि गर्नुको साथै सबै पक्षहरूलाई संयुक्त राष्ट्र शान्ति र सुरक्षाका प्रयासमा महिलाको सहभागिता बढाउन र लैङ्गिक दृष्टिकोणलाई समावेश गर्न आग्रह गरेको छ।

नेपालले यूएन सुरक्षा परिषदको प्रस्ताव नं १३२५ संकल्पमा पहिलो राष्ट्रिय कार्य योजना (नएप-प्रथम) लाई सफलतापूर्वक कार्यान्वयन गरेको छ र सकेसम्म चाँडो (नएप-द्वितीय) लाई अन्तिम रूप दिँदैछ।

संयुक्त राष्ट्रसङ्घको ७६ औं सत्रमा नेपालले अर्थपूर्ण सहभागिता जनाउँदै सबै मानव अधिकार विश्वव्यापी, अविभाजित, अन्तरसम्बन्धित, एक अर्कामा निर्भर र पारस्परिक रूपमा सुदृढ हुने कुरा दोहोर्‍यायो।

समानता, भेदभावरहित, न्याय र कानूनको शासन जस्ता विश्वव्यापी मान्यताका आधारभूत मूल्यमान्यताहरूमा आधारित मानव अधिकार सविधानको आधारस्तम्भ हो भन्दै राष्ट्र संघलगायत अन्तर्राष्ट्रिय मञ्चहरूमा नेपालले राष्ट्रिय कानून, नीति र अभ्यासहरूमा यी कुरालाई विधिवत रूपमा समावेश गरेको भनी बताउँदै आएको छ।

जनवरी २०२१ मा नेपालको विश्वव्यापी आवधिक समीक्षा (यूपीआर) को तेस्रो चक्रको राष्ट्रिय प्रतिवेदन प्रस्तुतिको क्रममा, देशहरूले मानव अधिकारको संरक्षण र प्रवर्द्धनमा नेपालको प्रतिबद्धताको प्रशंसा गरे र गरिएका सिफारिसहरूको सफल

कार्यान्वयनको लागि शुभकामना पनि दिए।

प्रक्रियाका क्रममा ९८ संयुक्त राष्ट्रसङ्घका सदस्य राष्ट्रहरूले जम्मा २ सय ३३ वटा सिफारिसहरू प्रस्तुत गरेका थिए जसमध्ये नेपालले १ सय ९६ वटा सिफारिसलाई समर्थन गरेको थियो भने बाँकी ३७ वटा सिफारिसलाई टिपोट गरेको थियो।

उल्लेखित सिफारिसहरूका सम्बन्धमा नेपालले आवश्यक कानुनी, नीतिगत र संस्थागत पूर्वाधारको विकास र समानुपातिक वित्तीय स्रोतहरूसहितको विद्यमान कार्यान्वयन क्षमताको थप मूल्याङ्कन आवश्यक रहेको विश्वास गरेको छ। नेपाल यूपीआर सिफारिसलाई कार्यान्वयन गर्न कार्ययोजना तयार गर्ने क्रममा रहेको छ।

नेपालले चरम गरिबी र मानव अधिकारसम्बन्धी संयुक्त राष्ट्रसङ्घको विशेष प्रतिवेदकको २२ नोभेम्बरदेखि ३ डिसेम्बर २०२१ सम्मको भ्रमणलाई नेपालले स्वागत र सहयोग प्रदान गरेको छ। सो भ्रमण गरिबीविरुद्ध लड्न र जनताको मानव अधिकारको संरक्षण गर्ने प्रयासहरूको मूल्याङ्कन गर्ने उद्देश्यले गरिएको थियो।

नेपालमा गरिबी विशेष प्रतिवेदकको भ्रमणका क्रममा विशेष प्रतिवेदकले संघ, प्रदेश र स्थानीय तहका संवैधानिक निकायका प्रमुख, सरकारी निकायका प्रमुखसँग भेटघाट गर्नुका साथै कृषि तथा घरेलु काममा संलग्न नेपाली परिवारसँग भेटघाट गरेको थियो।

कोभिड महामारीले मानव अधिकारको क्षेत्रमा नयाँ आयाम थपेको छ। नेपालले राष्ट्रियता र आर्थिक हैसियतलाई ध्यान नदिई कोभिड १९ विरुद्धको खोपमा सबै मानिसहरूको समान पहुँच सुनिश्चित गर्नको लागि वकालत गरेको छ।

नेपालले आफ्नो नागरिकलाई खोप र घरेलु मोर्चामा आवश्यक चिकित्सा सहयोग उपलब्ध गराउँदै महामारीको विपत्तिसँग लड्न क्षेत्रीय र बहुपक्षीय तहमा आ नो संलग्नता जारी राखेको छ। परराष्ट्र मन्त्रालयले पनि आवश्यक परेको बेला उद्धार र स्वदेश फिर्ता गर्ने काम गर्दै आप्रवासी कामदारलाई सेवा जारी राखेको छ।

सन् २०२१ लाई अझै पनि विश्वव्यापी महामारीले असर पुर्‍याएको थियो, यद्यपि नेपाल आ नो सीमाभित्र र बाहिर मानव अधिकारको संरक्षण र प्रवर्द्धन गर्न प्रतिबद्ध छ र अन्तर्राष्ट्रिय समुदायसँग रचनात्मक रूपमा संलग्न हुन तत्पर रहेको छ।

गृह मन्त्रालय

नेपाल सरकार (कार्यविभाजन) नियमावली, २०७४ को परिधिमा रही यस मन्त्रालयले प्रचलित नेपाल कानुन, संवैधानिक मार्गदर्शन र अन्तर्राष्ट्रिय प्रतिबद्धतासमेतलाई आधार मानी मानव अधिकारको सम्मान, संरक्षण संवर्द्धन र प्रवर्द्धन गर्दै आएको छ । राष्ट्रिय मानव अधिकार संस्थाहरूसँग समन्वय, सहकार्य र सम्बन्धसमेत स्थापित गरी कार्य सम्पादन गरिएको छ । यस अवधिमा मन्त्रालयले सम्पादन गरेका मुख्य कार्यहरू देहायअनुसार छन् :

१. राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगको निर्णयबमोजिम पीडकलाई कारबाही गर्न र पीडितलाई क्षतिपूर्ति उपलब्ध गराउन प्राप्त सिफारिस कार्यान्वयन गरिएको,
२. मानव अधिकार हनन् सम्बन्धमा परेका उजुरीका विषयमा छानबिन गर्ने गरिएको,
३. मानव अधिकारसँग सम्बन्धित विभिन्न विषयमा प्रतिवेदन तयार गर्ने प्रयोजनका लागि सम्बन्धित निकाय वा व्यक्तिलाई फ्लउगतक उलब्ध गराउने गरिएको,
४. नागरिक तथा राजनीतिक अधिकारसम्बन्धी प्रतिज्ञापत्र-ICCPR को आवधिक प्रतिवेदन अन्तिम मस्यौदा तयारी सम्बन्धमा राय सुभाव सङ्कलनसम्बन्धी प्रदेशस्तरीय अन्तरक्रिया/छलफल कार्यक्रम गरिएको,
५. International Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CAT) सम्बन्धी आवधिक प्रतिवेदनहरू तर्जुमासम्बन्धी कार्य अगाडि बढाएको ।

अनौपचारिक क्षेत्र सेवा केन्द्रद्वारा प्रत्येक वर्ष प्रकाशित हुँदै आएको मानव अधिकार वर्ष पुस्तकले मानव अधिकारको सम्मान, संरक्षण, प्रवर्द्धन र संवर्द्धनमा सकारात्मक भूमिका खेल्ने छ भन्ने अपेक्षा गर्दै यस अभियानमा गृह मन्त्रालयको सदा सक्रिय सहभागिता रहँदै आएकोमा आगामी दिनमा पनि सरोकारवाला निकायहरूसँग सहकार्य र समन्वय कायम हुने नै छ ।

यद्यपि, विश्वव्यापी महामारी, स्रोतसाधनको न्यूनता, प्राकृतिक प्रकोपले गर्दा यस मन्त्रालयबाट सम्पादन हुने मानव अधिकारसँग सम्बन्धित कार्यहरूमा

प्रभावकारिता ल्याउन हदैसम्मको प्रयास गर्नु परेको अवस्था विद्यमान छ । अन्त्यमा, मानव अधिकारको सम्मान, संरक्षण, प्रवर्द्धन र संवर्द्धन नेपाल मानव अधिकार वर्ष पुस्तक २०२२ ले थप सहयोगी भूमिका निर्वाह गरेको ।

हरिचन्द्र बुढा
शाखा अधिकृत

राष्ट्रिय महिला आयोग

अनौपचारिक क्षेत्र सेवा केन्द्र (इन्सेक) को नेपालमा मानव अधिकार क्षेत्रमा विशिष्ट पहिचान र भूमिका रहँदै आएको छ । यस संस्थाबाट प्रत्येक वर्ष प्रकाशन हुँदै आएको मानव अधिकार वर्ष पुस्तकले नेपालमा मानव अधिकारको समग्र पक्षलाई उजागर गर्दै आएको विषय अत्यन्त प्रशंसनीय छ । इन्सेकको मानव अधिकार वर्ष पुस्तकले वर्षभरि देशमा घटेको मानव अधिकार उल्लङ्घन र विश्लेषण गरी विभिन्न निकायहरूको ध्यानाकर्षण गर्दै आएको छ जसले गर्दा मानव अधिकार संवर्द्धनमा यसबाट ठूलो सहयोग पुग्दै आएको छ ।

संविधानले राष्ट्रिय महिला आयोगलाई संवैधानिक मान्यता दिई यसको अधिकारमा वृद्धि गरी आयोगलाई महिला अधिकार, सशक्तिकरण, जनचेतना अभिवृद्धि लगायतका क्षेत्रमा अनुगमन गर्ने संवैधानिक अंगकारूपमा स्थापित गरेको छ । महिलालाई राज्यका सबै निकायमा समानुपातिक समावेशी सिद्धान्तको आधारमा सहभागी हुने हकको पूर्ण कार्यान्वयन गर्दै महिलालाई राज्यको नीति निर्माण तहमा अर्धपूर्ण सहभागिता सुनिश्चित गर्ने लगायत अन्य थुप्रै हक अधिकारहरूको कार्यान्वयनलाई जोड दिने पनि कार्य पनि राष्ट्रिय महिला आयोगको जिम्मेवारीभित्र पर्दछ ।

नेपालमा पटक पटक भएको राजनीतिक परिवर्तन र ती परिवर्तनहरू पश्चात राज्यले अवलम्बन गरेका संविधान लगायत नीति नियम र कानूनहरूले महिला अधिकारको सुनिश्चितता र समाजमा व्याप्त रहेको लैङ्गिक विभेदको अन्त्य गर्ने संकल्प गरेतापनि त्यसको प्रभावकारी कार्यान्वयनको पक्ष त्यति बलियो देखिँदैन । संविधानमा सुनिश्चित गरिएका मानव अधिकार र महिला अधिकारहरूको प्रभावकारी कार्यान्वयन तथा आर्थिक, सामाजिक र राजनीतिक सशक्तिकरणमा जोड दिनु प्रमुख आवश्यकता देखिएको छ ।

आयोगले लैङ्गिक न्याय सुनिश्चित गर्ने सन्दर्भमा नेपाल सरकारका विभिन्न मन्त्रालय, विभाग तथा निकायहरूबाट पहलकदमी लिनुपर्ने विषयमा सुझाव तयार गरी कार्यान्वयनका लागि सम्बन्धित निकायहरूमा सिफारिस गरेको छ।

संवैधानिक मान्यता प्राप्त गरेको भ्रष्टाचार पाँच वर्षपछि राष्ट्रिय महिला आयोगमा आ.ब २०७७/७८ मा आयोगमा अध्यक्ष र चार जना सदस्यहरूको नियुक्ति भई आयोगले पूर्णता पाएको छ। पदाधिकारीहरूको नियुक्ति र पदवहालीसँगै महिला हक अधिकारको संरक्षण र संवर्द्धन तथा महिला हिंसाका घटनाहरूको सम्बोधनमा आयोगको क्रियाशीलता बढ्न पुगेको छ।

आ.व. २०७७/७८ मा आयोगमा लैङ्गिक हिंसासम्बन्धी १ हजार ५ सय ७० ओटा उजुरीहरू दर्ता भएका छन्। जसमध्ये १ हजार ३ सय ५२ (८६ प्रतिशत) उजुरीहरू घरेलु हिंसासँग सम्बन्धित छन् भने २ सय १८ (१४ प्रतिशत) उजुरीहरू महिला हिंसासँग सम्बन्धित छन्। कूल उजुरीहरूमध्ये ९ सय ओटा उजुरीहरू फर्स्टोर्ट भइसकेको अवस्था छ। आयोगमा दर्ता भएका उजुरीहरूमध्ये सबैभन्दा बढी ५४ प्रतिशत उजुरीहरू २६ देखि ४० वर्ष उमेर समूहको रहेको छ। उजुरी दर्ता भएका हिंसाका घटनाहरूमध्ये महिलामाथि मानसिक यातना, कुटपिट, आर्थिक यातना र चरित्र हत्यासम्बन्धि घटनाहरू क्रमशः अधिक रहेका छन्।

राष्ट्रिय महिला आयोगले संविधान र कानुनमा व्यवस्था भए अनुसारका अधिकारका बारेमा प्रदेश तथा स्थानीय तहमा प्रतिनिधिमुलक ढङ्गमा विभिन्न कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्दै आएको छ। आयोगले गम्भीर हिंसाका घटनाहरूका साथै विभिन्न सेवाप्रदायक संस्थाहरूको अनुगमन गरी नेपाल सरकारलाई सुझाव पेश गर्दै आएको छ। यसको साथै आयोगले अध्ययन, अनुसन्धानलाई जोड दिदै आ.व. २०७७/७८ मा सिड कमिटी बाट नेपालको छैठौँ आवधिक प्रतिवेदन उपर प्राप्त निष्कर्ष सुझाव कार्यान्वयनको अवस्थासम्बन्धमा अध्ययन गरी नेपाली र अंग्रेजी भाषामा प्रतिवेदन प्रकाशन गरेको छ।

हामी राज्य पुनःसंरचनाको नीति अनुरूप प्रदेश र स्थानीय तहमा आयोगका संरचनाहरू र सम्बन्ध स्थापित गरेर संवैधानिक जिम्मेवारी र दायित्वलाई अविस्तार गर्ने कार्यमा लागि रहेका छौँ। आयोगलाई संरचनागत र अन्य आर्थिक, राजनीतिक, प्रशासनिक लगायत यसका सुझाव र सिफारिसहरूको बाध्यकारी कार्यान्वयनका लागि कानुनी पक्षहरूलाई समेत सुदृढ

गर्ने लैजानु पर्नेछ। यसको साथै, महिला हक अधिकारको प्रवर्द्धन गर्ने तथा महिला हिंसाको रोकथाम र महिलाका लागि न्यायको सुनिश्चितता गर्ने कार्यमा आयोग निरन्तर लागि रहेको छ भन्ने विश्वासलाई कार्यमा बदल्न अरफ्तारका साथ काम गर्नु पर्नेछ।

यसका लागि आयोग सबै पक्ष र सरोकारवालाहरूसँग संवाद गर्न र निरन्तर सहकार्य गर्न चाहन्छौँ। आयोगले नेपालमा महिलाको राजनीतिक, आर्थिक, सामाजिक, प्रशासनिक अवस्थाहरूको स्थितिसहितको पुस्तिकालाई अब हरेक वर्ष प्रकाशन गर्ने योजना बनाएको छ। यसले यस क्षेत्रमा काम गर्ने सरोकारवालाहरूको लागि श्रोत पुस्तिकाको रूपमा मात्रै नभएर नीति निर्माण र योजनाहरूको खाका तयार गर्न समेत सहयोग पुऱ्याउँछ भन्ने हामीले आशा गरेका छौँ।

कोभिड-१९ को कारण सृजित बन्दाबन्दीको समयमा समेत आयोगले आ नो सेवाहरू निरन्तर सञ्चालन गरिरहेको छ। आयोगको कार्यलाई सहयोग पुऱ्याउन र सेवा प्रवाहलाई प्रभावकारी बनाउन यस क्षेत्रका सरकारी तथा गैरसरकारी विभिन्न सङ्घसंस्था र जिम्मेवार निकायबीच आयोगले समन्वय र सहकार्य गर्दै आएको छ र भविष्यमा पनि यस्तो समन्वय र सहकार्यले प्राथमिकता पाउने नै छ।

अबका वर्षहरूलाई महिलाका लागि संविधान लगायत कानुनहरूमा सुनिश्चित भएका हक अधिकारहरूको प्रभावकारी कार्यान्वयनको वर्षको रूपमा मनाउनु पर्दछ। राष्ट्रिय महिला आयोग यस कार्यका लागि यसक्षेत्रमा कार्यरत सबै सरकारी तथा गैरसरकारी सङ्घ संस्थाहरूको ध्यान आकृष्ट गर्दै समन्वय र सहकार्यका लागि आह्वान गर्दछौँ।

शैलजा रेग्मी भट्टराई
सचिव

थारू आयोग

नेपालसहित विश्वका धेरै मुलुकमा कोभिड-१९ का कारण वर्ष २०२१ मा मानव अधिकारको स्थिति राम्रो रहेन। कोभिडका कारण रोजगारीका अवसरहरू गुम्न गए। थारू समुदायका अधिकांश युवाहरू देशभित्रै निर्माणका क्षेत्रमा कार्यरत थिए। उनीहरूले समयमै आफ्नो ज्याला पाउन सकेनन्। निर्माण कार्य बन्द हुन जाँदा दैनिक खाना र बस्ने ठाउँको समस्या बेहोर्नु पर्‍यो। बन्दाबन्दीका कारण उनीहरू आफ्नो घरसम्म जाने सवारी साधन उपलब्ध हुन सकेन। घर बाहिर

निस्केर कामको खोजी गर्न पनि नसक्ने, घरभित्र बसेर खाना र डेराभाडा पनि तिर्न नसक्ने स्थिति हुँदा पश्चिम कैलाली, कञ्चनपुरसम्म र पूर्व भापा, विराटनगरसम्म पैदल यात्रा गरी जानु परेको थियो। यस्तो अवस्थामा थारू आयोगको सम्पर्कमा आएका थारू समुदायका युवाहरूलाई सहजरूपमा घर फिर्ता हुन स्थानीय प्रशासन र सुरक्षा निकायमा सहजीकरणका लागि मौखिक अनुरोध गरिएको थियो।

देशभर बन्दाबन्दी हुँदा राज्यको उपस्थिति हुन नसकेको क्षेत्रमा स्वास्थ्यका सामान्य मापदण्डहरू नअपनाइएको जानकारी प्राप्त हुँदा आयोगले थारू समुदायको परम्परागत प्रथाजनित संस्था बडघरलाई कोभिड-१९ सम्बन्धी चेतना र सुरक्षाका उपाय अपनाई रोगबाट बच्न र बचाउन जिम्मेवारी दिन नेपाल सरकारलाई सिफारिस गरेको छ। कोभिड-१९ को उपचारका लागि सबै अस्पतालहरूलाई जिम्मेवारी दिनु पर्दा थारू समुदायमा रहेको Genetic रोग सिकलसेल एनिमियाको उपचार गराउनुपर्ने बिरामीले दुःख व्योहोर्नु पर्छ। उनीहरू यो रोगको उपचारका लागि नियमितरूपमा अस्पताल जान पाएनन्। कोभिडका कारण सबै बजार र पसलहरू बन्द हुन जाँदा बाली लगाउन समयमा कृषि मल, बीउ र औजारको आपूर्ति हुने सकेन। जसका कारण उत्पादनमा पनि ह्रास हुने देखियो। यस्तो अवस्थामा जिल्ला कोभिड व्यवस्थापन जिल्ला समिति (DCMC) मा थारू समुदायको प्रतिनिधित्व गराउन नेपाल सरकारलाई सिफारिस गरिएको थियो।

यसै वर्ष देशका विभिन्न स्थानमा बाढी, पहिरोका कारण कतिको ज्यान गयो, कति घरबार विहीन बने। बेमौसमी बाढीका कारण मुख्य बालीमा ठूलो क्षति भयो। थारू समुदाय प्रायः कृषिमा निर्भर छ। उनीहरूका लागि आयोगले नेपाल सरकारलाई विभिन्न सुभावहरू दिएको छ।

वर्ष २०२१ मा थारू समुदायका व्यक्तिहरूको हत्या भएको छ। उदयपुरमा त्रिसला चौधरीको विभत्स हत्या भयो। उक्त हत्याका विषयमा आयोगबाट अनुगमन गरी दोषीलाई कानूनबमोजिम हद्दसम्मको सजाय दिन अनुसन्धान भएको छ। घटनाको निष्पक्ष छानविन गर्न स्थानीय प्रशासन र सुरक्षा निकायसँग छलफल गरिएको थियो।

त्यस्तै बर्दिया जिल्लाको एकै परिवारका तीन जनालाई विद्युत तार खेतमा विच्छ्याइ हत्या गरिएको जानकारी आयोगमा प्राप्त भएको छ। उक्त घटनामा

संलग्न दोषीलाई कडा कारबाही गर्त मृतकका परिवारलाई उचित राहत तथा क्षतिपूर्ति दिन आयोगले सम्बन्धित स्थानीय प्रशासनसँग पटक-पटक अनुरोध गरिएको छ।

कमैया र कमलहरी प्रथाबाट आक्रान्त थारू समुदाय त्यसबाट मुक्तिका लागि आवाज उठाउँदै आएको हो। सरकारले कमैया र कमलरी मुक्तिको घोषणा गरी उनीहरूको उचित व्यवस्थापनका कार्यक्रम सञ्चालन गरेको छ। तर पनि कतिपय कमैयाहरूको गणना गर्न छुट भएको छ। अभिलेखमा रहेका कमैयाहरूले प्राप्त गर्ने सुविधा प्राप्त नभएको, त्यस्तो सुविधा अर्कै व्यक्तिले भोग गरेको, बसोबासका लागि प्राप्त जग्गा नदीले कटान गरेको, वन्यजन्तुका कारण असुरक्षा भएका गुनासाहरू आयोगमा प्राप्त भएको छ। कमलहरी मुक्ति पश्चात उनीहरूको शिक्षा, व्यवसायिक तालिम जस्ता सुविधाबाट बञ्चित हुनु परेको छ। उनीहरूलाई छात्रावासको व्यवस्था गरी उच्चतहसम्म अध्ययनका लागि छात्रवृत्तिको व्यवस्था भएको छैन। कतिपय कमलहरीहरू अभिभावकविहीन हुँदा उनीहरूलाई सामाजिक पुनर्स्थापनामा समस्या रहेको छ। केही कमलहरीहरू बेपत्ता पारिएको गुनासाहरू आएका छन्। कमैया र कमलहरीका यस्ता समस्याको समाधानका लागि स्थलगत रूपमै अनुगमन गर्ने कार्य आयोगबाट भइरहेको छ।

नेपालको संविधानमा उल्लेखित समानुपातिक समावेशीता कार्यान्वयन हुन नसक्दा थारू समुदायले आरक्षणको अधिकार पाउन सकेको छैन। निर्वाचन ऐन, २०७४ मा सङ्घीय संसद र प्रदेश सभा सदस्यका लागि तयार हुने बन्द सूचीका उम्मेदवारका लागि मात्र जनसङ्ख्याका आधारमा थारू समुदायको कोटा निर्धारण भएको छ। यस बाहेक अन्य कुनै पनि ऐनले आरक्षणको व्यवस्था गरेको छैन। यसबाट राज्यको चौथो ठूलो थारू समुदाय राज्यका हरेक निकायमा प्रतिनिधित्व गर्ने अवसर पाउन सकेका छैनन्। संविधान प्रदत्त नैसर्गिक हकबाट यो समुदाय वञ्चित रहन गएकोले सामाजिक समावेशिताका लागि आयोगले सरकारलाई सिफारिस गरेको छ। तर यी सिफारिसको कार्यान्वयन स्थिति शून्य छ।

समग्रमा वर्ष २०२१ मानव अधिकारको दृष्टिकोणले थारू समुदायका लागि उल्लेखनीय रहन सकेन तर थारू आयोग मानवोचित व्यवहार गरी अधिकार सम्पन्न उत्कृष्ट थारू समुदाय निर्माण गर्न निरन्तर लागि रहेको छ। मानव अधिकारको संरक्षण

संवर्द्धन र विकासका लागि आयोगले यस आर्थिक वर्षमा आवश्यकता तथा औचित्यका आधारमा राष्ट्रियस्तरमा सरोकारवालासँग सहकार्य र समन्वयमा कार्य सम्पन्न गरेको छ। विशेषतः संसदीय समिति, नेपाल सरकार, राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग र अन्य संवैधानिक निकाय, राजनीतिक दल, अन्य मानव अधिकार संस्थासँग निरन्तर सहकार्य गरिहेको छ।

कृष्णकान्त उपाध्याय
सचिव

नेपाली सेना

“मानव अधिकार र मानवीय कानूनको संरक्षण, संवर्द्धन, प्रवर्धन र परिपालनामा दत्तचित्त रहेको र सोही बमोजिम कार्यान्वयन र क्रियान्वयन गरिरहेको”

जीवनप्रसाद दाहाल
प्राड सहायक रथी, निर्देशक

नेपाल प्रहरी

मानव अधिकारको क्षेत्रमा क्रियाशील संस्था अनौपचारिक क्षेत्र सेवा केन्द्र (इन्सेक)ले यस वर्ष पनि नेपाल मानव अधिकार पुस्तक २०२२ प्रकाशन गर्न लागेकोमा हामीलाई खुशी लागेको छ। सन् १९९२ देखि निरन्तररूपमा देशको मानव अधिकारको अवस्था र स्थितिलाई समेटेर हरेक वर्ष मानव अधिकार वर्ष पुस्तक प्रकाशन गर्दै आइरहेको यस संस्थाको उक्त कार्य सरहानीय रहेको छ।

समाजमा शान्ति सुरक्षा अमनचयन कायम राख्ने अपराध नियन्त्रण तथा अनुसन्धान गर्ने जिम्मेवारीका साथ नेपाल प्रहरी सङ्गठनको स्थापना भएको हो। नागरिकका सविधान प्रदत्त अधिकारहरू, मौलिक हकहरूको साथै विभिन्न राष्ट्रिय/अन्तर्राष्ट्रिय कानूनबमोजिम सुनिश्चित हक अधिकारको संरक्षण र संवर्द्धन गर्न नेपाल प्रहरीको मुख्य जिम्मेवारी र कर्तव्य हो। यही जिम्मेवारी र कर्तव्य निर्वाह गर्नका लागि रायले नेपाल प्रहरीलाई विभिन्न कानून अधिकारहरू प्रदान गरेको हुन्छ र यिनै कानुनी अधिकारको प्रयोग गरी कानून राज्यको अवधारणा अनुरूप कानून कार्यान्वयन गरी मानव अधिकारको संरक्षण र संवर्द्धन गर्दछ। राज्यले सुनिश्चित गरेका मानव अधिकारको हननको विषयलाई सङ्गठनले संवेदनशीलताका साथ हेरेको छ।

कानुनी राज्यको मेरूदण्डको रूपमा रहेको

मानव अधिकारको संरक्षण तथा संवर्द्धनको लागि सन् २००३ देखि प्रहरी प्रधान कार्यालयमा विशिष्टकृत इकाइको रूपमा मानव अधिकार सेल स्थापना भई हाल मानव अधिकार उल्लङ्घन अनुगमन इकाइको रूपमा क्रियाशील रहेको छ। साथै उपत्यकास्थित महानगरीय प्रहरी कार्यालय, सात औटै प्रदेश प्रहरी कार्यालयहरूमा मानव अधिकार शाखा रहेको र जिल्ला प्रहरी कार्यालय एवम् मुद्दा चल्ने इलाका प्रहरी कार्यालयहरूमा मानव अधिकार संरक्षणको लागि focal officer नियुक्त गरी कार्य सम्पादन गरिँदै आएको छ। मानव अधिकारको विषयलाई सङ्गठनले आफ्नो साङ्गठनिक प्राथमिकतामा राखेको हुँदा यस इकाइले मानव अधिकारको संरक्षण तथा संवर्द्धनका लागि प्रवर्द्धनको परिपूर्तिको नीति लिएको छ। सन् २०२१ मा सङ्गठनले मानव अधिकारको क्षेत्रमा गरेका महत्वपूर्ण तथा उल्लेखनीय कार्यहरूको सङ्क्षिप्त विवरण निम्नानुसार रहेको छ।

१. मानव अधिकार संरक्षणतर्फ

प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय, गृह मन्त्रालय, सम्मानित अदालत राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग, सत्य निरूपण मेलमिलाप आयोग, बेपत्ता पारिएको व्यक्तिको छानविन आयोगबाट प्राप्त उजुरी, सिफारिस तथा निर्णय कार्यान्वयन, आवश्यक अनुसन्धा एवम् छानविन गरी भई आएको देशको कार्यान्वयन सम्बन्धमा निर्देशन दिइएको।

मानव अधिकारको विषयमा शुन्य सहनशीलताको नीति अवलम्बन गरी प्रहरी कार्यालयहरूमा सबैले देख्ने गरी सम्पर्क नम्बरसहित गुनासो सुन्ने अधिकारीको विवरण राखिएको साथै इमेल, टेलिफोन, नेपाल प्रहरीको वेबसाइट तथा अन्य सामाजिक सञ्जालमार्फत गुनासो गर्न सक्ने सेवा सुविधा तथा प्रावधान लाइएको।

कुनै पनि प्रहरी कार्यालयहरूमा वा प्रहरी कर्मचारीहरूबाट मानव अधिकार उल्लङ्घन भएको भनी उजुरी प्राप्त भएमा वा पत्रपत्रिका, अनलाइन खबर तथा अन्य विविध स्रोतबाट सूचना प्राप्त हुन आएमा सो सम्बन्धमा आवश्यक अनुसन्धान तथा छानविन गरी दोषी देखिएका प्रहरी कर्मचारीलाई विभागीय कारबाही गरिएको।

प्रहरी हिरासतमा हुन सक्ने यातना तथा अमानवीय व्यवहार हिरासत कक्षको व्यवस्थापन जस्ता मानव अधिकारसम्बन्धी विषयहरूलाई उच्च प्राथमिकतामा राखी नियमित र आकस्मिकरूपमा विभिन्न प्रहरी इकाईहरूको अनुगमन गरिएको।

२. मानव अधिकारको संवर्द्धनतर्फ

नेपाल प्रहरीमा सञ्चालन हुने सबै प्रकारका आधारभूत तथा उन्नत तालिमहरूमा मानव अधिकारसम्बन्धी प्रशिक्षण प्रदान गरिएको।

वार्षिक तालिम क्यालेण्डरअनुसार पाठ्यक्रम निर्माण गरी Protection and Promotion of Human Rights (TOT), सिनियर प्रहरी अधिकृतहरूलाई र प्रहरी कारबाही तथा मानव अधिकार विषयमा तालिम जुनियर प्रहरी अधिकृत, प्रहरी हवलदार र प्रहरी जवानहरूलाई प्रदान गर्ने गरिएको हालसम्म २४१६९ जना प्रहरी कर्मचारीहरूलाई तालिम प्रदान गरिएको।

उपत्यकास्थित महानगरीय प्रहरी कार्यालय, रानीपोखरी मातहत कार्यालय, जिल्ला प्रहरी कार्यालय, इलाका प्रहरी कार्यालय र प्रहरी चौकीहरूमा कार्यरत प्रहरी कर्मचारीहरूलाई प्रत्येक महिना १ दिने मानव अधिकार अनुशिक्षण कार्यक्रम सञ्चालन गरिँदै आइरहेको छ। आर्थिक वर्ष २०७८/०७९ पुस महिनासम्ममा १३ हजार २ सय ४९ जनालाई प्रशिक्षण प्रदान गरिएको।

नेपाल प्रहरीबाट मानव अधिकारको संरक्षण एवम् संवर्द्धनमा अभूत बढी सक्षम र व्यवसायिक बनाउन राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग, तालुक गृहमन्त्रालय, विभिन्न राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय सङ्घ सङ्गठनहरूसँग समन्वय एवम् सहकार्य गरी कार्यहरू गरिएको।

मानव अधिकारको संरक्षण, संवर्द्धन र प्रवर्द्धनलाई मुख्य प्राथमिकतामा राखी मुद्दा चल्ने सबै प्रहरी कार्यालयहरूको हिरासत कक्षहरूमा ४ सय ९४ ओटा CCTV जडान गरिएको।

नेपाल प्रहरी र सर्वसाधारण नागरिकबीचको सम्बन्ध सदैव सुमधुर एवम् प्रगाढ रहिरहोस् भन्ने हेतुले उपत्यकालगायत सबै प्रदेश प्रहरी कार्यालयहरूअन्तर्गत जिल्ला प्रहरी कार्यालयहरूले मानव अधिकारसम्बन्धी जनचेतना कार्यक्रम ठाउँठाउँमा प्रत्येक महिना सञ्चालन गर्दै आइरहेको साथै आ. व. २०७८/०७९ को पुस महिनासम्ममा २ सय ८३ ओटा कार्यक्रम सञ्चालन गरी ८ हजार ३ सय ४६ सर्वसाधारण नागरिकहरूलाई मानव अधिकारसम्बन्धी जनचेतना प्रदान गरिएको।

मानव अधिकार विश्वव्यापी सरोकारको विषयवस्तु बनिरहेको अवस्थामा नेपाल प्रहरीले पनि यसलाई साङ्गठनिक प्राथमिकतामा राखी विभिन्न नीति, कार्ययोजना तर्जुमा गरी सोहीअनुरूप कार्यक्रम सञ्चालन गर्दै आइरहेको छ। अनौपचारिक क्षेत्र सेवा केन्द्र (इन्सेक) ले मानव अधिकारको क्षेत्रमा पुऱ्याएको

योगदानको लागि धन्यवाद दिन चाहन्छौं।

विष्णुकुमार केसी
प्रहरी वरिष्ठ उपरीक्षक

सशस्त्र प्रहरी बल, नेपाल

- ▶ सशस्त्र प्रहरी बल, नेपालले मानव अधिकार हनन तथा दण्डहीनता प्रश्रय नदिने नीति अवलम्बन गरेअनुरूप सशस्त्र प्रहरी बल, नेपालमा कार्यरत सशस्त्र प्रहरी कर्मचारीहरूबाट मानव अधिकार उल्लङ्घन भएको भनी जुनसुकै माध्यमबाट प्राप्त उजुरी वा घटनाहरूउपर तत्काल अनुसन्धान गरी मानव अधिकार उल्लङ्घन गरेको ठहरिएमा सङ्गठनले कसूरअनुसार सशस्त्र प्रहरी कर्मचारीहरूलाई विभागीय कारबाही गर्ने नीति रहेको।
- ▶ नेपाल सरकारको मानव अधिकारसम्बन्धी शून्य सहनशीलताको नीतिलाई सशस्त्र प्रहरी बल, नेपालले पनि अक्षरशः पालना गर्ने/गराउने वातावरण सिर्जना गर्नेतर्फ सक्रियता देखाउनुका साथै सशस्त्र प्रहरी बल, नेपालका सम्पूर्ण कर्मचारीहरूलाई मानव अधिकार संरक्षणप्रति संवेदनशील एवम् सचेत गराउने उद्देश्यले मातहत कार्यालयहरूमा सचेतनासम्बन्धी कार्यक्रम सञ्चालन गर्दै आइरहेको।
- ▶ राज्यमा शान्ति सुव्यवस्था कायम गर्ने सन्दर्भमा कानून कार्यान्वयन गराउन बल प्रयोग गर्दा अनुचित बल प्रयोग नहोस् भन्ने हेतुले सशस्त्र प्रहरी बल, नेपालका राष्ट्र सेवकहरूलाई “संयुक्त राष्ट्रसङ्घको बल प्रयोगसम्बन्धी सिद्धान्तमा आधारित रही प्रशिक्षण गराउँदै आएको र साथै यस सङ्गठनमा सञ्चालन हुने उन्नत तथा आधारभूत तालिमहरूको पाठ्यक्रममा मानव अधिकार र अन्तर्राष्ट्रिय मानवीय कानूनसम्बन्धी विषयवस्तुहरूलाई अनिवार्यरूपमा समावेश गरी सशस्त्र प्रहरी बल, नेपालमा कार्यरत सकल दर्जाका सशस्त्र प्रहरी कर्मचारीहरूलाई मानव अधिकारको सैद्धान्तिक तथा व्यवहारिक ज्ञान दिलाउने उद्देश्यअनुरूप सशस्त्र प्रहरी बल, नेपालले वार्षिक तालिम क्यालेण्डर तयार गरी सोही क्यालेण्डरबमोजिम मानव अधिकार अनुशिक्षण तालिम सञ्चालन गरेर सशस्त्र प्रहरी कर्मचारीहरूलाई निरन्तर प्रशिक्षण प्रदान गर्दै आइरहेको।

- ▶ तसर्थ सशस्त्र प्रहरी बल, नेपाल मानव अधिकार उल्लङ्घनका घटनाहरूको नियन्त्रण तथा न्यूनीकरण गर्न सदैव सचेत तथा प्रतिबद्ध रहेको हुनाले सन् २०२१ (जनवरी १ देखि डिसेम्बर ३१ तदनुसार वि.सं. २०७७ पुस १७ गतेदेखि २०७८ पुस १६ गतेसम्म) मा सशस्त्र प्रहरी बल, नेपाल परिचालन भएका ठाउँमा मानव अधिकार उल्लङ्घनका घटनाहरू नभएको ।
- ▶ मानव अधिकारको संरक्षण र संवर्द्धन गर्न एमव् व्यवहारमा लागु गर्न विविध प्रवर्द्धनात्मक गतिविधिहरू अगाडि बढाउनुका साथै मानव अधिकारसँग सम्बन्धित सरकारी तथा गैरसरकारी सङ्घ-संस्थाहरूसँग समन्वय र सहकार्य गरी विभिन्न कार्यशाला गोष्ठी सञ्चालन गर्दै आइरहेको छ ।
- ▶ यसरी सशस्त्र प्रहरी बल, नेपाल परिचालन हुँदाको अवस्थामा मानव अधिकारको मूल्य र मान्यतालाई विचलन आउन नदिनकै निमित्त सचेत रहेको र मानव अधिकार संरक्षण तथा प्रवर्द्धन सदैव अग्रसर भई कार्य गरिने प्रतिबद्धतासमेत जनाउन चाहन्छौं ।

अन्तमा, मानव अधिकार स्थितिका बारेमा सामाजिक न्यायका निमित्त स्थापित अनौपचारिक क्षेत्र सेवा केन्द्र (इन्सेक)द्वारा वार्षिकरूपमा प्रकाशन गर्ने “मानव अधिकार वर्ष पुस्तक २०२२” को सफलताको कामना गर्दै नागरिकहरूको मानव अधिकार संरक्षण र संवर्द्धनमा यस संस्थाले सदैव महत्वपूर्ण योगदान पुऱ्याउनेछ भन्ने विश्वास व्यक्त गर्दछौं ।

युवराज अर्याल, सशस्त्र प्रहरी उपरीक्षक
मानव अधिकार सेल, सशस्त्र प्रहरी बल,
नेपाल प्रधान कार्यालय

नेपाल पत्रकार महासङ्घ

मानव अधिकारको उल्लङ्घनका तथ्याङ्कहरू सङ्कलन गर्दै मानव अधिकार उल्लङ्घनकर्ताहरूलाई खबरदारी गर्ने कार्यमा सराहनीय भूमिका निर्वाह गर्दै आइरहेको इन्सेकले सन् २०२१ (जनवरी १ देखि डिसेम्बर ३१ तदनुसार वि.सं. २०७७ पुस १७ गतेदेखि २०७८ पुस १६ गतेसम्म) को मानवअधिकार उल्लङ्घनका तथ्याङ्कहरू समेटेर नेपाल मानव अधिकार वर्ष पुस्तक २०२२ प्रकाशन गर्न लागेकोमा शुभकामना दिन चाहन्छौं ।

नेपाल पत्रकार महासङ्घले पनि नेपालको प्रेस

स्वतन्त्रताको अवस्थालाई नजिकबाट अध्ययन गरिरहेको छ । महासङ्घले प्रेस स्वतन्त्रता र मानव अधिकारका सम्बन्धमा अनुगमन गर्न अनुगमन डेस्कको स्थापना गरेको छ । अनुगमन डेस्कले सञ्चारकर्मीहरूमाथि हुने आक्रमण, धम्की, अपहरणलगायतका घटनाका बारेमा नियमित अनुगमन र अभिलेखीकरण गर्दै आएको छ ।

महासङ्घको अभिलेखअनुसार सन् २०२१ जनवरी १ देखि डिसेम्बर ३१ (वि.सं. २०७७ पुस १७ गतेदेखि २०७८ पुस १६) सम्म ६२ ओटा प्रेस स्वतन्त्रता हननका घटनाहरू भएका छन् । ६२ ओटा घटनामा १९० जना पत्रकार पीडित भएका छन् भने ४ सञ्चारमाध्यम प्रभावित हुन पुगेका छन् ।

जसमा पत्रकारमाथि ३२ ओटा धम्की तथा दुर्व्यवहारका घटना भएका छन् भने पेशागत असुरक्षाका १० ओटा घटना भएका छन् । त्यस्तै, कब्जा र अवरोधका १० ओटा घटना भएका छन् भने पत्रकार आक्रमणका पाँच ओटा घटना भएका छन् । यसैगरी पत्रकार गिरफ्तारीका ४ ओटा घटना भए भने नीतिगत बन्देजको १ घटना भएको महासङ्घको अभिलेखमा छ ।

त्यस्तै यो वर्ष सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय सरकारबाट प्रेसविरोधी प्रावधानसहितका सञ्चारसम्बन्धी विभिन्न कानूनहरू बनाउने तथा संसद्मा दर्ता गर्ने काम भएका छन् । संविधानले सुनिश्चित गरेको प्रेस तथा अभिव्यक्ति स्वतन्त्रताविरुद्ध रहेका विचाराधीन यी कानूनले नेपालको संविधानले प्रत्याभूत गरेको पूर्ण प्रेस स्वतन्त्रताको व्यवस्थालाई समेत चुनौती थपिदिएको छ ।

कोरोना महामारीको बहाना पत्रकारको पेशागत सुरक्षा प्रभावित हुन पुगेका छ । एक वर्षको अवधिमा कोरोना भाइरसको बहाना देखाएर विभिन्न सञ्चारगृहबाट ३ सय ५० जना पत्रकारलाई नियमित तलब नदिने, बेतलवी बिदामा राख्ने र जागिरबाट निष्कासन गर्ने काम भएको छ । यसमध्ये भ्रण्डै ३ सय जना पत्रकारको समस्या सम्बोधन भएको छ भने ५० जना पत्रकारको समस्या समाधानका लागि महासङ्घले कानुनी तथा दबाबमूलक पहल गरिरहेको छ ।

यी अधिकांश घटनाहरूले देशको समग्र मानव अधिकारको अवस्था बुझ्न सघाउ पुऱ्याउँदछ । यस्ता मानव अधिकार विरोधी कार्यमा राज्यका जिम्मेवार निकाय तथा राजनीतिक दलका नेता तथा कार्यकर्ताहरू लगायतको संलग्नता देखिनु दुर्भाग्यपूर्ण कुरा हो ।

विपुल पोख्रेल, अध्यक्ष
नेपाल पत्रकार महासङ्घ